

# Katarzyna Krzywicka

---

## Stosunki Państwo - Kościół na Kubie

---

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 9, 73-85

---

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KATARZYNA KRZYWICKA

*Stosunki Państwo–Kościół na Kubie*

---

The relations between the Catholic Church and the state in Cuba

W ostatnich latach ponownie wzrosło zainteresowanie problemem relacji pomiędzy państwem a Kościołem na Kubie. Przyczyniło się do tego niewątpliwie ożywienie stosunków tego państwa ze Stolicą Apostolską, czego spektakularnym przejawem była wizyta papieża Jana Pawła II na Wyspie w styczniu 1998 roku.

Celem artykułu jest przedstawienie relacji pomiędzy Kościołem katolickim i państwem po dokonaniu zasadniczych zmian w systemie polityczno-ustrojowym Kuby, poczynając od 1959 r. Podejmę próbę oceny i określenia wpływu, jaki wywarła rewolucja socjalistyczna na działalność instytucji Kościoła oraz realizację wolności wyznania.

Wolność wyznania rozumiem jako nieograniczone żadnym przymusem prawo człowieka do samookreślenia siebie w sprawach religijnych poprzez uzewnętrznianie i manifestowanie swych poglądów i przekonań indywidualnie i zbiorowo, prywatnie i publicznie. Wolność religijną rozumieć można szeroko jako jej ochronę karną i cywilną, nadanie osobowości prawnej wszystkim organizacjom religijnym, wolność kultu religijnego, możliwość zawierania małżeństwa kościelnego, prowadzenie szkolnictwa wyznaniowego, nauki religii, prawo dostępu do środków masowego przekazu, działalności charytatywnej i kulturalnej.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Por. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1999, s. 19–22; J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, s. 75–81; H. Misztal, *Wolność religijna*, [w:] *Prawo wyznaniowe*, H. Misztal (red.), Lublin 2000, s. 206–208.

Zanim przejdę do przedstawienia stosunków pomiędzy aństwem i Kościołem po rewolucji w 1959 r. warto zapoznać się z faktami, które wywarły wpływ na wzajemne relacje obu instytucji, począwszy od okresu wojen o niepodległość Kuby. Wiele bowiem czynników, które kształtują obecne stosunki miało swoje źródło w roli, jaką pełnił Kościół w okresie formowania się państwa i narodu kubańskiego w drugiej połowie XIX wieku.

Z wyjątkiem lat 1750–1850, kiedy Kościół katolicki na Wyspie rozwijał się dynamicznie i osiągał znaczną liczbę powołań duchownych, kiedy w 1768 roku został wyświęcony biskup Santiago de Cuba, Echeverria y Elguezu (pierwszy prałat kubański od 250 lat kolonizacji hiszpańskiej), gdy zainaugurowano w 1774 r. działalność seminarium świętego Karola oraz świętego Ambrożego, gdzie wykładali żarliwi patrioci, jak Felix Varela y Morales, Jose Augustin Caballero, Jose de la Luz, pozostały okres historii Kościoła charakteryzuje konserwatyzm i dążenie do zachowania *status quo*.<sup>2</sup> Kościół katolicki ograniczał aktywność ewangelizacyjną do środowiska białej, hiszpańskiej elity, pozostawiając na uboczu swoich zainteresowań szeroki sektor czarnej społeczności niewolników praktykujących kultury afrykańskie. Pozycja ekonomiczna Kuby w XIX wieku opierała się na rozwoju plantacji trzciny cukrowej i jej przetwarzania na największą skalę w regionie karaibskim. Podstawą produkcji cukru była eksploatacja Murzynów w charakterze bezpłatnej siły roboczej. Przez cały okres kolonializmu Kościół stał na straży instytucji niewolnictwa.

Kiedy wybuchła wojna o niepodległość, pierwsza w latach 1868–1878, a następnie druga w latach 1895–1898, hierarchia Kościoła katolickiego identyfikowała się z interesami władzy kolonialnej i jej sprzyjała. Przekształcano kościoły w koszary dla wojska, przeprowadzano w czasie mszy zbiórki pieniędzy, aby wesprzeć władzę kolonialną. Kościół opowiedział się wyraźnie po stronie Korony Hiszpańskiej. Jednakże i w łonie Kościoła znajdowali się księża–patrioci, przeważnie Kubańczycy pracujący w wiejskich parafiach. Wielu z nich wzięło udział w wojnie o niepodległość i doświadczyło prześladowania. Wraz z przegraną Hiszpanii Kościół utracił wiarygodność w społeczeństwie kubańskim, w którym coraz bardziej wzrastało poczucie świadomości narodowej.

Interwencja Stanów Zjednoczonych w latach 1899–1902 spowodowała, iż większość duchowieństwa hiszpańskiego opuściła Kubę. Konstytucja z 1901 r. oraz późniejsza z 1940 r. wprowadziły zapis o rozdziale Kościoła i państwa. Państwo przestało finansować działalność Kościoła, wprowadzono szkolnictwo laickie, świeckie śluby, rozwody, cmentarze. Konstytucja zawierała także zapis o niewyróżnianiu żadnego wyznania.<sup>3</sup>

<sup>2</sup> Por. M. Maza, *Iglesia cubana: cinco siglos de desafios y respuestas*, Santo Domingo, Republica Dominicana, 1995, s. 21–33.

<sup>3</sup> Por. A. Montenegro González, *Manual de Historia de la Iglesia*, Wydawnictwo Herder, Barcelona, 1987, s. 1050 i n.

W ciągu następnych 30 lat Kościół pracował nad odbudową utraconej pozycji w społeczeństwie. Położono nacisk na wykształcenie księży narodowości kubańskiej. Powstawały szkoły katolickie, które stały się ośrodkami edukacji młodej, rodzimej burżuazji. Tworzono organizacje społeczno-religijne<sup>4</sup>: *Asociación de Católicas Cubanas* (1919), *Asociación de Jóvenes Católicos* (1920), *Asociación de Caballeros Católicos de Cuba* (1929), *Agrupación Católica Universitaria* (1931), *Democracia Social Cristiana* (1941), *Acción Católica Cubana* (1941). W efekcie podjętych działań wzrosła popularność Kościoła katolickiego szczególnie w ośrodkach miejskich i kręgach burżuazji. W dniu 7 czerwca 1935 r. na mocy Dekretu prezydenta Carlosa Mendieta, Kuba ustanowiła stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską. Pierwszym nuncjuszem apostolskim na Kubie został mianowany 15 września 1935 r. biskup Jorge Caruana. Pierwszym akredytowanym przez Piusa XI Ambasadorem Kuby przy Stolicy Apostolskiej został Rene Morales Valcarcel. Nastąpiło to w dniu 3 marca 1936 r. W latach 40. i 50. Kościół ustabilizował swoją pozycję w państwie, dążąc do obustronnie korzystnych stosunków z kolejnymi rządami prezydentów: Ramon Grau San Martin (1933–1934), Carlos Prío Socarras (1948–1952) i Fulgencio Batista Zaldivar (1940–1944; 1952–1954; 1955–1958).

Rewolucja kubańska 1959 r. dokonała się bez aktywnego udziału Kościoła. Trzeba jednak zaznaczyć, iż duchowieństwo pozytywnie przyjęło koniec dyktatury Batisty. Powszechnie znany jest fakt, iż w lipcu 1953 r. arcybiskup Santiago de Cuba, Enrique Prez Serantes w liście skierowanym do pułkownika Alberto del Ro Chaviano prosił o zaniechanie kary śmierci w stosunku do więźniów, którzy brali udział w ataku na koszary Moncada.<sup>5</sup> Wśród nich znajdował się Fidel Castro. Nie można także pominąć faktu, że kilku księży walczyło później w szeregach partyzantki w górach Sierra Maestra.

Bezpośrednio po rewolucji stosunki z nowymi władzami politycznymi układały się poprawnie. W listopadzie 1959 r. odbył się Narodowy Kongres Katolicki, w którym wziął także udział Fidel Castro, prezydent Osvaldo Dorticós i członkowie rządu kubańskiego. Skandowano wówczas: „Chcemy katolickiej Kuby”, „Kuba tak, Rosja nie”.<sup>6</sup> Jak podkreśla jeden z socjologów i teologów latynoamerykańskich: „Podobnie, jak podczas pierwszej rewolucji w regionie Karaibów, w Haiti, jej przywódca Toussaint L’ouverture zademonstrował postawę wyrażającą szacunek dla zjawiska religii, tak również stało się w przypadku rewolucji kubańskiej, której przywódca Fidel Castro zaprezentował pozytywną postawę wobec religii. Tak jak w Haiti idee liberalizmu, manifestujące się w postawie antyklerykalnej miały swój lokalny koloryt, tak i na

<sup>4</sup> Por. *Cuba: catolicismo y sociedad en un siglo de independencia*, N. Guerra Zambrano (red.), Organización Demócrata Cristiana de América (ODCA), Caracas 1996, s. 34–45.

<sup>5</sup> *Ibid.*, s. 52–53.

<sup>6</sup> E. D. Dussel, *Historia de la Iglesia en América Latina. Medio milenio de coloniaje y liberación (1492–1992)*, Mundo Negro, Madrid 1992, s. 258.

Kubie marksistowska krytyka religii miała odmienny charakter, niż w krajach realnego socjalizmu”.<sup>7</sup> Podobną opinię wyraził wcześniej biskup Cesare Zacchi, który reprezentował Stolicę Apostolską na Kubie w latach 1962–1975. Stwierdził on mianowicie, iż: „Stosunki istniejące pomiędzy państwem i Kościołem były przyjazne. Nie występowała żadna forma prześladowania księży, nie zamykano kościołów i nie zabraniano posług religijnych... Przypominam sobie Jugosławię, gdzie zostałem mianowany przedstawicielem papieża, kościoły zostały zamknięte, prześladowano duchowieństwo, ja sam zostałem wypędzony z kraju. Tutaj w socjalistycznej Kubie, natomiast nic takiego się nie zdarzyło. Rząd Castro był bardzo tolerancyjny”.<sup>8</sup>

Jednakże trudno nie zauważyć konfliktów pomiędzy państwem a Kościołem w pierwszych latach rządów rewolucyjnych 1959–1962. Okres ten jest określany przez wielu autorów mianem „konfrontacji”. Ksiądz Carlos Manuel de Cespedes<sup>9</sup>, charakteryzując ten okres, podkreślał, iż wielu przeciwników rewolucji usiłowało wykorzystać Kościół w walce z komunizmem. Kościół przeciwstawił się doraźnym sądom i wyrokom śmierci wykonywanym na zwolennikach obalonego dyktatora. Na terenie kościołów odbywały się spotkania opozycjonistów, wielu księży udzielało poparcia ruchom antyrewolucyjnym, które podjęły działalność wiosną 1960 r. i osiągnęły kulminację podczas inwazji w Zatoce Świń w kwietniu 1961 roku.<sup>10</sup> Decyzją władz kubańskich 17 września 1961 r. wydalono z wyspy 135 księży posądzonych o działalność antypaństwową.<sup>11</sup>

W wyniku zachodzących zmian społeczno-ustrojowych, przeprowadzonych przez rewolucyjne władze reform: rolnej (1959, 1963) oraz reformy szkolnictwa (1961), pozycja materialna Kościoła została zagrożona. Duchowieństwo masowo opuszczało kraj, rząd komunistyczny zabronił zaś wstępu na wyspę misjonarzom obcej narodowości. Doprowadziło to do znacznego osłabienia kadrowego Kościoła. Dla uzmysłowienia sobie rozmiaru problemu warto przytoczyć kilka liczb. Podczas gdy w 1960 r. pracowało na Kubie 745 księży diecezjalnych, to w 1969 tylko 230; w 1960 r. pracowało 2225 sióstr zakonnych, w 1970 r. zaś już tylko 200.<sup>12</sup> W następstwie reformy znacjonalizowano szkoły prywatne, w tym prowadzone przez Kościół. Wobec takich warunków decyzją władz kościelnych zamknięto seminarium duchowne w Hawanie. Kościół przyjął taktykę, że aby przetrwać musi ograniczyć swoją aktywność. Obowiązywała

<sup>7</sup> A. Lampe, *Las Iglesias a la hora de la revolucion cubana*, [w:] *Historia General de la Iglesia en America Latina*, t. IV, Universidad de Quintana Roo, Meksyk 1995, s. 397.

<sup>8</sup> J. M. Kirk, *Between God and the Party, Religion and Politics in Revolutionary Cuba*, Tampa 1989, s. 121; por. także: *Cuba: catolicismo...*, s. 69–70.

<sup>9</sup> Rektor seminarium San Carlos w Hawanie, a od 1988 r. Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Kuby.

<sup>10</sup> J. M. Kirk, *op. cit.*, s. 96–97.

<sup>11</sup> R. Gómez Treto, *Christianity and revolution*, [w:] *The Church in Latin America 1492–1992*, E. Dussel (red.), CEHILA, Maryknoll, New York 1992, s. 421.

<sup>12</sup> E. D. Dussel, *op. cit.*, s. 259.

wprawdzie nadal konstytucja z 1940 r., która gwarantowała wolność sumienia i wyznania w ramach systemu rozdziału. Jednak faktycznie władze komunistyczne stosowały szykany utrudniające działalność religijną, wymierzone zarówno w Kościół, jak i społeczeństwo, a polegające na osadzaniu księży, seminarzystów i wyznawców katolicyzmu w obozach pracy (*Unidades Militares de Ayuda de la Producción*), zakazie przyjmowania osób wierzących na studia uniwersyteckie czy też do pracy w administracji państwowej.<sup>13</sup>

W latach 60. Kościół kubański został poddany presji zmian o charakterze ekonomiczno-społecznym i politycznym wywołanych przez rewolucję. Stopniowo jednak sytuacja zaczęła się stabilizować. Pierwszym krokiem w tym kierunku było ustanowienie na prośbę Jana XXIII w listopadzie 1961 r. Ambasadora kubańskiego przy Stolicy Apostolskiej. Został nim Luis Amado Blanco<sup>14</sup>, w 1962 r. zaś rozpoczął misję dyplomatyczną na Kubie, reprezentując Watykan, wspomniany już wcześniej biskup Cesare Zacchi.<sup>15</sup> Odegrał on dużą rolę w przebiegu procesów normalizacji stosunków kościelno-państwowych. Przyjął otwartą postawę wobec przeobrażeń dokonywanych w kraju, poszukując miejsca dla Kościoła w nowym systemie społeczno-politycznym. Państwo usiłowało przyjąć zbliżoną postawę. Fidel Castro w jednym ze swoich przemówień w 1963 r. stwierdził: „imperialiści chcieli obrócić Kościół przeciwko rewolucji, lecz im się to nie udało”.<sup>16</sup> Należy zwrócić uwagę, iż na kształtowanie się nowych relacji państwa i Kościoła pod koniec lat 60. miały także wpływ idee i zmiany zapoczątkowane przez II Sobór Watykański (1962–1965) oraz konferencję Episkopatu Ameryki Łacińskiej, która odbyła się w Medellin w 1968 r. Pod wpływem tych wszystkich uwarunkowań, w środowisku kubańskiej hierarchii katolickiej nastąpiła zmiana w ocenie roli i miejsca Kościoła w państwie. W kwietniu 1969 r. został wydany *List Pasterski* biskupów kubańskich, który określono mianem „nadejścia drugiego Kościoła kubańskiego”. List potępiał blokadę gospodarczą nałożoną przez Stany Zjednoczone, a także objaśniał dokumenty konferencji w Medellin oraz encyklikę *Populorum progressio* (1967), papieża Pawła VI. W tym też roku został opublikowany drugi *List Pasterski* poświęcony „współczesnemu ateizmowi”. List zawierał wezwanie do otwarcia

<sup>13</sup> P. Fontaine, *Ameryka Łacińska doświadcza komunizmu*, [w:] *Czarna Księga Komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Warszawa 1999, s. 608.

<sup>14</sup> Od 1960 r. funkcję ambasadora Kuby przy Stolicy Apostolskiej pełnił José Ruiz Velasco. W latach 1962–1975 Luis Amado Blanco. W 1976 r. funkcję ambasadora objął José A. Portuondo. W 1982 r. Manuel Estévez Pérez. W 1992 r. ambasadorem został Hermes Herrera Hernández, były rektor Uniwersytetu w Hawanie, wiceminister kultury i ambasador Kuby przy UNESCO. Obecnie, od 2000 r. Ambasadorem Kuby przy Stolicy Apostolskiej jest Isidoro Gómez Santos.

<sup>15</sup> Cesare Zacchi w ciągu 12 lat pełnił funkcję charge d'affaires Watykanu na Kubie. W 1975 r. nuncjuszem apostolskim na Kubie został mianowany Mario Tagliaferri. W 1979 r. funkcję nuncjusza objął biskup Giuseppe Laigueglia; w 1980 r. biskup Giulio Einaudi; w 1989 r. Faustino Sainz Muñoz; w 1992 r. biskup Benjamn Stella.

<sup>16</sup> E. D. Dussel, *op. cit.*, s. 259.

się wobec niewierzących, podkreślając znaczenie współpracy wszystkich ludzi dobrej woli na rzecz wspólnego dobra. Podczas Kongresu Intelktualistów, który odbył się w Hawanie, Fidel Castro, przemawiając do intelektualistów z całego świata, stwierdził: „Niezaprzeczalnie znajdujemy się przed nowymi wydarzeniami... Oto paradoksy historii: czy widząc środowisko duchowieństwa włączone w działania rewolucyjne, zobaczymy marksistów udzielających się w Kościele?”<sup>17</sup> W okresie tym Kubę odwiedzali zagraniczni dostojnicy kościelni, m.in. przewodniczący Rady Konferencji Episkopatu Ameryki Łacińskiej (CELAM), biskup Eduardo Pironio (1969), Sekretarz Watykanu biskup Agostino Casaroli (1974), biskup brazylijski Eugenio Sales, nuncjusz apostolski z Kanady. Nuncjusz apostolski na Kubie, udzielając wywiadu, stwierdził, że: „Kościół powinien zacząć myśleć na temat swojego miejsca w nowym społeczeństwie (socjalistycznym)”<sup>18</sup> W obliczu takiego rozwoju zdarzeń można stwierdzić, iż w 1968 r. rozpoczęła się „nowa epoka” w stosunkach państwa i Kościoła. Określana jest ona przez wielu badaczy mianem „re-encounter”, co można przetłumaczyć jako „powrót do zgody, odprężenia”<sup>19</sup> Kościół zmienił swój stosunek wobec socjalizmu, socjalistyczny rząd zaś przyjął inną postawę wobec Kościoła niż w 1960 r.

W kwietniu 1975 r. ogłoszono na Kubie projekt nowej konstytucji, w którym państwo socjalistyczne określiło światopogląd materialistyczny jako podstawę swojej działalności i wychowania obywateli. Uznało także i zagwarantowało wolność sumienia i wyznania jakiegokolwiek religii i praktyk religijnych. Jednocześnie projekt stwierdzał, że przeciwstawianie religii założeniom rewolucji, wychowaniu i wykonywaniu obowiązków pracy, obrony ojczyzny, oddawania hołdu symbolom państwowym będzie podlegało karze. Kształtowanie stosunków pomiędzy państwem a Kościołem było także jednym z tematów dyskusji podczas I Zjazdu Komunistycznej Partii Kuby, który odbył się w grudniu 1975 r. Zjazd podjął uchwałę w sprawie religii, Kościoła i ludzi wierzących. Podkreślono w niej potrzebę całkowitego rozdziału Kościoła od państwa oraz prawo każdego obywatela do wyznawania jakiegokolwiek religii lub zachowania postawy ateistycznej. Nawiązując do projektu Konstytucji, uchwała stwierdzała, że religia nie może być pretekstem do zwalczania rewolucji i socjalizmu. Zawarto w niej także stwierdzenie, że państwo socjalistyczne nie rezygnuje z możliwości konstruktywnego dialogu z Kościołem, o ile ten wyrzeknie się tradycyjnej wrogości wobec rewolucji, formalnie ją zaakceptuje, szanując państwo socjalistyczne i jego prawo. W 1976 r. została przyjęta Konstytucja Republiki Kuby, która w arty-

<sup>17</sup> A. Gheerbrant, *La Iglesia rebelde de America Latina*, Siglo XXI, Madrid 1969, s. 194.

<sup>18</sup> „Inter-Press Service ICI” 309, 1968, s. 17.

<sup>19</sup> Por. R. Gómez Treto, *The Church and Socialism in Cuba*, Orbis Books, Maryknoll, New York 1988; E. D. Dussel, *Historia de la Iglesia en America Latina. Medio milenio de coloniaje y liberación (1492–1992)*, Editorial Mundo Negro-Esquila Misional, Madryt 1992; A. Lampe, *História do Cristianismo no Caribe*, Editorial Vozes, Petrópolis 1995.

kule 54 odniosła się do problemu wolności wyznania, stwierdzając, iż państwo socjalistyczne, opierając swoją działalność i wychowanie społeczeństwa na naukowym światopoglądzie materialistycznym, uznaje i zapewnia wolność sumienia oraz prawo każdego do wyznawania i praktykowania swojej wiary.<sup>20</sup>

Duży wpływ na kształtowanie się nowej jakości we wzajemnych relacjach Kościoła i państwa na Kubie wywarła III Konferencja Episkopatu Ameryki Łacińskiej, która odbyła się w Puebla w 1979 r. Reprezentanci episkopatu kubańskiego krytycznie odnieśli się do stanowiska zawartego w przygotowanych dokumentach konferencji, oceniając je jako zbyt krytycznie nastawione do ateizmu. W 1981 r. ukazał się dokument „Para una teología y pastoral de reconciliación desde Cuba”, w którym francuski ksiądz Ren David, profesor Seminarium Teologicznego św. Karola i św. Ambrożego w Hawanie, uzasadniał możliwości dialogu pomiędzy chrześcijanami i marksistami. W 1986 r. odbyło się *Encuentro Nacional Eclesial Cubano* – ENEC, w którym uczestniczyło 181 delegatów. Ocenia się, że było to najważniejsze po dokonaniu rewolucji komunistycznej spotkanie duchowieństwa kubańskiego. Opinia ta została ukształtowana w oparciu o fakt, iż nigdy dotąd Kościół katolicki nie odniósł się tak otwarcie i pozytywnie do kwestii panującego na Kubie ustroju społeczno-politycznego. Przewodniczący obrad, biskup Adolfo Rodríguez stwierdził w wystąpieniu inauguracyjnym spotkanie, iż: „musimy być Kościołem otwartym, Kościołem dialogu i współpracy”.<sup>21</sup> Dokument przygotowany podczas konferencji konstatował, że Kościół kubański akceptuje realia socjalistycznej rewolucji, nie wypowiada się przeciwko celom socjalizmu, jest zgodny w kwestii podstawowych celów prowadzonej przez rząd polityki w dziedzinie oświaty, zdrowia publicznego, zatrudnienia, zaspokojenia podstawowych potrzeb społecznych.<sup>22</sup> W dniu 25 maja 1986 r. został wydany *List Pasterski*, nawiązujący do ENEC, w którym stwierdzono: „Kuba się zmieniła; Kościół także powinien się zmienić”.<sup>23</sup> Przedstawione wydarzenia i idee miały wpływ na zapoczątkowanie nowego kierunku w pracy organizacyjnej i duszpasterskiej Kościoła katolickiego na Kubie. W latach 1987–1988 odbył się ogólnokrajowy proces przygotowania liderów parafialnych wspólnot podstawowych. Zaczęto organizować kursy i seminaria poświęcone przygotowaniu wiernych do przyjęcia sakramentów, uczestniczenia w liturgii i szeroko rozumianym życiu religijnym.

W tym okresie państwo przejawiało dobrą wolę w stosunkach z Kościołem. Spektakularnym wydarzeniem było wystosowanie zaproszenia dla ponad stu przedstawicieli duchowieństwa do wzięcia udziału w spotkaniu dotyczącym

<sup>20</sup> *Konstytucja Republiki Kuby*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1975, s. 52.

<sup>21</sup> J. M. Kirik, *op. cit.*, s. 147.

<sup>22</sup> A. Aurelio Tejada, *Iglesia y política en Cuba revolucionaria*, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana 1997, s. 90–91; J. M. Kirik, *op. cit.*, s. 153–154.

<sup>23</sup> „SIAL”, 21, 1986, s. 1.



zadłużenia zagranicznego, które odbyło się w 1985 r. Doszło do licznych spotkań hierarchów Kościoła z Fidelem Castro oraz członkami rządu, Blasem Roca i Carlosem Rafaelem Rodríguez. W efekcie utworzono Departament do Spraw Wyznań, który funkcjonował w ramach struktury Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby. Zapoczątkowano finansowane przez państwo prace konserwatorskie i renowacyjne zabytkowych obiektów sakralnych. W środkach masowego przekazu zaczęto kształtować pozytywny wizerunek Kościoła i religii. Fidel Castro wziął udział w tym procesie i udzielił wywiadu brazylijskiemu dominikaninowi Frei Betto na temat swojego stosunku do religii oraz Kościoła. Rozmowa została opublikowana w Hawanie w 1985 r. w formie książki zatytułowanej *Fidel i religia*. Castro stwierdził, iż być chrześcijaninem, to znaczy służyć biednym, prześladowanym, chorym, wszystkim potrzebującym. Zademonstrował pozytywną postawę wobec religii, opowiadając się za potrzebą jedności między chrześcijanami i rewolucjonistami, których łączy wspólny cel, którym jest sprawiedliwość społeczna.<sup>24</sup> Spotyka się opinie, że Fidel Castro powodowany osobistymi względami, wpłynął podczas IV Zjazdu Komunistycznej Partii Kuby, który odbył się w 1991 r. w Hawanie, na zniesienie zakazu wykluczającego wierzących z szeregów partii.

Wolność wyznania była odmiennie rozumiana i realizowana w poszczególnych okresach rozwoju relacji pomiędzy państwem a Kościołem. Czasy kolonialne charakteryzowały się uprzywilejowaną pozycją Kościoła katolickiego, utrudnianiem działalności rozpoczynającym swoją aktywność na Wyspie wyznaniom protestanckim oraz jawnej dyskryminacji religii afrykańskich. W okresie państwa neokolonialnego, pod wpływem idei liberalizmu wprowadzono szeroko rozumianą wolność wyznania, ograniczała się ona do osób wierzących, nie obejmując osób o światopoglądzie niereligijnym, nadal jednak trwały prześladowania wyznawców kultów afrochrześcijańskich. Począwszy od rewolucji 1959 r., można mówić o nowym podejściu państwa do wolności wyznania, w którym szczególnie akcentuje się prawo do niewyznawania żadnej religii oraz podkreśla się równe traktowanie wszystkich wyznań.

W latach 90. skład wyznaniowy Kuby tworzą katolicy (39,6%), protestanci (3,3%), Żydzi oraz wyznawcy lokalnych kultów afrochrześcijańskich (większość społeczeństwa kubańskiego, z uwagi na specyficzny, synkretyczny charakter kultów). Obywatele bezwyznaniowi stanowią 55,1%.<sup>25</sup> Liczba wyznawców katolicyzmu systematycznie wzrasta, a Kościół osiąga coraz większy wpływ na życie społeczne. Oficjalne źródła kubańskie podają, iż Kościół rzymskokatolicki aktualnie posiada około 600 świątyń, dwa seminaria męskie, kilka nowicjatów. Jest właścicielem ośmiu domów „Spokojnej Starości”, jednego szpitala psychiatrycznego. Kościół działa w oparciu o dwie archidiecezje w Hawanie i Santiago

<sup>24</sup> Frei Betto, *Fidel i religia*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1986.

<sup>25</sup> *Leksykon państw świata '95*, Warszawa 1994, s. 265.

de Cuba oraz dziewięć diecezji: Camaguey, Pinar del Rio, Cienfuegos, Matanzas, Holguin (erygowana w 1979 r.), Santa Clara, Bayamo-Manzanillo (erygowana w grudniu 1995 r.), Ciego de Avila, Guantanao-Baracoa. Arcybiskup Hawany, kardynał Jaime Ortega y Alamino przewodniczy Konferencji Biskupów Katolickich Kuby (*Conferencia de Obispos Catolicos Cubanos – COCC*), w której obok niego zasiada także trzynastu biskupów (wszyscy narodowości kubańskiej). Około 250 księży i 500 sióstr tworzy stan duchowny. Pracuje tutaj 18 zgromadzeń męskich i 49 żeńskich. Ponad połowa duchowieństwa pochodzi z zagranicy, reprezentując 29 narodowości.<sup>26</sup> Źródła kościelne zaś podają, iż na Kubie pracują misjonarze z 35 krajów. Łącznie duchowieństwo kubańskie liczy 960 osób, w tym 387 Kubańczyków, 551 sióstr zakonnych oraz 320 księży. Kubański Kościół Katolicki uczestniczy w pracach Konferencji Episkopatu Ameryki Łacińskiej – CELAM.

Według oficjalnych danych<sup>27</sup> na Kubie prowadzą działalność 54 kościoły ewangeliczne, wywodzące swoje zasady wyznaniowe z okresu tzw. *Wielkiej* oraz *Drugiej Reformacji* (Kościół luteraniański, prezbiteriański, metodystyczny, episkopalny, baptystyczny, kwakrowie) oraz wyznania, które powstały w okresie późniejszym (Ruch Zielonościowy z 23 różnymi Kościołami, Adwentyści Dnia Siódmego, Armia Zbawienia). W Kościołach tych pracuje 1100 pastorów, wśród których większość stanowią Kubańczycy. Kościoły ewangeliczne posiadają ponad 900 świątyń i 500 domów modlitwy. Istnieje osiem seminariów, w których kształcą się duchowni protestancy. Kubańskie Kościoły protestanckie uczestniczą w działalności międzynarodowych organizacji kościelnych: Światowej Rady Kościołów, Rady Kościołów Ameryki Łacińskiej, Karaibskiej Rady Kościołów, ponadto utrzymują kontakty z Radą Kościołów Stanów Zjednoczonych. Na Kubie obserwuje się także dynamiczny wzrost działalności o charakterze ekumenicznym. W tym celu powołano już w 1941 r. *Consejo de Iglesias de Cuba – CIC*, która w różnych okresach swojej działalności przyjmowała odmienne nazwy: *Consejo de Iglesias Evangelicas*, a także *Consejo Ecumenico de Cuba*. Działają także inne organizacje o charakterze ekumenicznym: *Movimiento Estudiantil de Cuba – MEC*, *Iglesia y Sociedad de America Latina – ISAL-Cuba*, *La Conferencia Cristiana por la Paz – CCP-Cuba*, *Comisión de Estudios de Historia de la Iglesia en America Latina – CEHILA*. Kościoły protestanckie i wymienione powyżej organizacje prowadzą działalność nie tylko wyznaniową, ale także ukierunkowaną na pomoc humanitarną, włączając udział w licznych projektach na rzecz rozwoju społeczno-ekonomicznego poprzez dotacje płynące z tzw. kościołów macierzystych, w tym z USA, a także ze Światowej Rady Kościołów oraz organizacji „Pastores por la Paz” („Księża dla Pokoju”), która podjęła się pomocy materialnej dla Kuby,

<sup>26</sup> *Panorama de la Religion en Cuba*, Editora Politica, La Habana 1998, s. 9.

<sup>27</sup> *Ibid.*, s. 10.

przeciwstawiając się ekonomicznej blokadzie nałożonej na wyspę przez Stany Zjednoczone.<sup>28</sup>

Na Kubie rozwijają się także lokalne afrochrześcijańskie kultury religijne. Należy do nich *Regla Ocha*, nazywana także *Santería*. Kult ten łączy elementy afrykańskiej kultury i wierzeń joruba z katolicyzmem.<sup>29</sup> Posiada obecnie szeroki zasięg społeczny. Istnieją również inne kultury religijne wywodzące się z afrykańskiej kultury etnicznej arara i iyesa, jednakże o mniejszym wpływie i zasięgu. Cechą charakterystyczną wyznaniowych grup afrochrześcijańskich na Kubie jest to, że nie wykształciły scentralizowanej struktury wewnętrznej, a także ścisłych kanonów doktrynalnych i liturgicznych. Funkcjonują w oparciu o zasadę pełnej autonomii. Powstają jednakowoż inicjatywy dążące do zjednoczenia tych wyznań. Powstała w tym celu *Organización de Unidad Abakua* – OUA, także *Asociación Cultural Yoruba de Cuba*, do którego należą zarówno wierzący, jak i niewierzący, a które stawia sobie obok celu określonego w nazwie, także szeroko pojętą działalność religijną.

Status prawny oraz zakres działalności związków wyznaniowych na Kubie reguluje Ustawa Zasadnicza, Kodeks Karny oraz Ustawa o Stowarzyszeniach. W znowelizowanej w 1992 r. Konstytucji Republiki Kuby znajduje się artykuł 8, który głosi: „Państwo uznaje, szanuje i gwarantuje wolność religijną. W Republice Kuby instytucje religijne są oddzielone od państwa. Różne wyznania i religie cieszą się jednakowym poszanowaniem”.<sup>30</sup> W artykule 42 zabrania się jakiegokolwiek dyskryminacji łącznie z dyskryminacją na tle wyznaniowym. Artykuł 55 stwierdza, że: „Państwo uznaje, szanuje i zapewnia wolność religii, uznaje, szanuje i zapewnia wolność każdego obywatela do zmiany wyznania religijnego lub nieposiadania żadnego, i uprawianie, w poszanowaniu istniejącego prawa, wybranego kultu religijnego. Prawo reguluje stosunki pomiędzy państwem i instytucjami religijnymi”.<sup>31</sup>

Ustawa 62 Kodeksu Karnego, która weszła w życie 30 kwietnia 1988 r. w artykule 294: „Przestępstwa przeciwko wolności wyznania” określa, iż karze podlega naruszanie wolności wyznania (kultu), przynależnej każdej uznanej organizacji religijnej.

Ustawa 54 o Stowarzyszeniach wprowadza konieczność zarejestrowania działalności związków wyznaniowych.<sup>32</sup> Zostały utrzymane w tym zakresie

<sup>28</sup> C. Mendez Tovar, *Autocracia o democracia en Cuba*, Editorial Cultura Popular, La Habana 1999, s. 165.

<sup>29</sup> Patrz. B. Walendowska, *Afrochrześcijańskie religie Antyli*, Wydawnictwo UAM, Poznań 1978, s. 37–44; N. Bolívar Aróstegui, *La Regla de Ocha o Santera. Bosquejo histórico*, „Temas. Cultura, ideología, sociedad”, nr 4, 1995, s. 33–37.

<sup>30</sup> *Constitución de la República de Cuba*, Editora Política, La Habana 1992, s. 5–6.

<sup>31</sup> *Ibid.*, s. 26.

<sup>32</sup> Prawo wniesienia wniosku rejestracyjnego przysługuje według Ustawy przynajmniej 31 obywatelom kubańskim.

zasady upowszechnione od czasu pierwszej interwencji Stanów Zjednoczonych na Kubie, w świetle których stowarzyszenia religijne mają być podmiotami specjalnego ustawodawstwa. Niestety jak dotąd Ustawa o Kultach nie weszła w życie. W praktyce jedynym organem władnym określać faktyczny przedmiot i granice działania związków wyznaniowych jest Biuro do Spraw Wyznań Komitetu Centralnego KPK.

Stosunki Państwa i Kościoła na Kubie były i nadal pozostają funkcją wydarzeń politycznych o charakterze wewnętrznym i międzynarodowym. Można je usystematyzować, wyróżniając kolejne lepsze i gorsze okresy w zakresie dialogu oraz poszanowania wolności wyznania. Państwo rewolucyjne od początku swojego istnienia dążyło do ograniczenia roli instytucji Kościoła i zmiany światopoglądu swoich obywateli,<sup>33</sup> Kościół kubański wypracował w tym czasie strategię przetrwania, dostosowując swoją działalność do zaistniałych po 1959 r. uwarunkowań społeczno-politycznych. Od połowy lat 80. utrwalił się *modus vivendi* w stosunkach pomiędzy obu instytucjami, a prowadzony dialog stopniowo przynosi efekty. Za jeden z nich niewątpliwie można uznać wizytę papieża Jana Pawła II na Kubie. Po raz pierwszy zaproszenie zostało wystosowane przez Fidela Castro już w 1979 r. w związku z planowaną wizytą papieża Jana Pawła II w krajach Ameryki Łacińskiej. W 1989 r. biskupi kubańscy opowiedzieli się pozytywnie wobec intencji prezydenta i ponowili zaproszenie.<sup>34</sup> W listopadzie 1996 r. doszło do historycznego spotkania Jana Pawła II z Fidelem Castro w Rzymie, podczas którego omówiono możliwość wizyty papieża na Kubie. Doszło do niej w dniach 21–25 stycznia 1998 r. O znaczeniu wizyty wiele pisano, prognozując, jakie będą jej następstwa i porównując do pamiętnej wizyty Ojca Świętego w Polsce w 1979 roku. W homilii wygłoszonej w Hawanie papież mówił o roli wolności w życiu społecznym, kulturalnym, gospodarczym i politycznym, nawiązał do patriotycznej działalności księdza Feliksa Varela oraz ewangelicznych korzeni doktryny politycznej José Martíego.<sup>35</sup> Wolności wyznania Jan Paweł II poświęcił dużo miejsca w przemówieniu wygłoszonym podczas spotkania z episkopatem Kuby.<sup>36</sup> Podkreślił znaczenie przestrzegania wolności wyznania w celu zagwarantowania trzech wymiarów misji realizowanej przez Kościół: sprawowania kultu, głoszenia Ewangelii oraz obrony sprawiedliwości i pokoju, a także integralnego rozwoju człowieka.

<sup>33</sup> W efekcie laicyzacji społeczeństwa na początku lat 70. wśród 8-milionowej społeczności chrzest otrzymało 30% dzieci, a tylko 4,8% małżeństw zawarto w Kościele. Przytaczam za: „Argumenty” z 31 maja 1970.

<sup>34</sup> *Cuba: catolicismo y sociedad...*, op. cit., s. 89.

<sup>35</sup> Por. *Homilia en la Habana*, [http://www.vatican.va/holy\\_father/john\\_p...i\\_250\\_11998\\_lahavana\\_bishops\\_sp.shtml](http://www.vatican.va/holy_father/john_p...i_250_11998_lahavana_bishops_sp.shtml).

<sup>36</sup> *Encuentro con los Obispos Cubanos*, [http://www.vatican.va/holy\\_father/john\\_p...i\\_spe\\_250\\_11998\\_lahavana-bishops\\_sp.shtml](http://www.vatican.va/holy_father/john_p...i_spe_250_11998_lahavana-bishops_sp.shtml).

Wizyta Jana Pawła II na Kubie nie wpłynęła zasadniczo na zmianę podejścia państwa do wolności kultu na Kubie, niewątpliwie jednak przyczyniła się do pogłębienia i ożywienia dialogu prowadzonego od połowy lat 80. przez państwo i Kościół. Władze kubańskie zezwoliły m.in. na oficjalne obchodzenie niektórych świąt religijnych. Nadal jednak księża nie mogą celebrować mszy i prowadzić katechezy w zakładach zamkniętych. Arcybiskup Hawany kardynał Jaime Ortega y Alamino wystąpił do rządu kubańskiego z prośbą o zezwolenie na wprowadzenie mszy w więzieniach przed końcem Roku Świętego.<sup>37</sup> Kościół katolicki ze swojej strony wspiera działalność państwa w zakresie realizowania niektórych aspektów egzystencjalnej racji stanu państwa. Wielokrotnie występował na arenie międzynarodowej o zniesienie embarga ekonomicznego nałożonego przez Stany Zjednoczone na Kubę.

Wolność religijna i równość obywateli, bez względu na wyznanie, głoszona oficjalnie i zapisana w zasadach ustrojowych, w praktyce bywa ograniczana i naruszana. Wiąże się to z faktem, iż często aktywność religijna idzie w parze z działalnością opozycyjną wobec polityki rządu Fidela Castro oraz systemu ustrojowego.<sup>38</sup> Władze kubańskie deklarują w oparciu o Konstytucję, zasadę rozdziału Kościoła i państwa, religię traktują jako prywatną sprawę obywateli, dążąc jednak do zastąpienia jej światopoglądem ateistycznym, który propagowany jest publicznie przez socjalistyczne państwo. Pomimo gestów dobrej woli ze strony obu instytucji aparat państwowy ściśle kontroluje życie duchowe i działalność kultową obywateli.

#### SUMMARY

The aim of the article is to present the relations between the Catholic Church and the state in Cuba after the fundamental change of the political system and the constitution in 1959. An attempt is made to determine and evaluate the impact of the socialist revolution on the Cuban Church and on the realisation of the freedom of religion.

Freedom of religion was variously understood in various periods in the history of Cuban relations between the Church and the state. In the colonial period, the Catholic Church enjoyed a privileged position; Protestant denominations trying to establish a foothold on the island were restrained, and African religions were openly discriminated. The neo-colonial state, influenced by the idea of liberalism, introduced a broadly defined freedom of faith limited to religious persons and excluding those having no religious faith. After the revolution in 1959 the state assumed a new

<sup>37</sup> Wiadomości Agencji Informacyjnej Zenit, 17 lipca 2000, <http://zenit.org/spanish.subdia-rio.html>.

<sup>38</sup> W dniu 15 lipca odbyły się w kilku miastach kubańskich msze św. dla upamiętnienia śmierci 41 ofiar z holownika, który przed sześcioma laty zmierzał do wybrzeży Stanów Zjednoczonych z 72 uchodźcami na pokładzie. Celebracje religijne, w których brali udział członkowie opozycyjnej Partii na Rzecz Praw Człowieka (*Partido Pro Derechos Humanos*) przerodziły się w manifestację przeciwko łamaniu praw człowieka na Kubie. Za: Wiadomości ACI Digital, 15 lipca 2000, <http://www.aciprensa.com>.

attitude towards the freedom of religion, which stresses the right to be non-religious and the equality of all denominations.

The revolutionary Cuban state aimed, from its beginning, to limit the role of the Church and to change the outlook of the citizens. The Church worked out a strategy of survival and adapted its activities to the socio-political context after 1959. Since the mid 1980s a *modus vivendi* has been reached in mutual relations, and the on-going dialogue has brought some effects. One of them was the visit of John Paul II to Cuba. It did not radically change the state's attitude to the religious freedom in Cuba, yet certainly deepened and animated the dialogue between the two institutions.

Religious freedom and equality of the people irrespective of their faith, declared officially and written in the constitution of Cuba, are frequently restricted and violated in practice. It is due to the fact that religious practice is often connected with opposition to the government's policy and to the constitution. On the basis of the constitution, the Cuban government adheres to the principle of the separation of the state and the Church. Treating religion as a private matter of each citizen, it nevertheless aims at replacing religious faiths by atheism officially propagated by the socialist state. Despite goodwill gestures on both sides, the state strictly controls the spiritual life and religious practices of the people.